

İSTANBUL MACAR BİLİM ENSTİTÜSÜ (1916 – 1918)

İSTANBUL HUNGARIAN SCIENCE INSTITUTE (1916 – 1918)

НАУЧНЫЙ ИНСТИТУТ ВЕНГРИИ В СТАМБУЛЕ (1916-1918)

Doç. Dr. Melek ÇOLAK *

ÖZET

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü, 1916 yılında İstanbul'da kuruldu. Amacı Türk- Macar kültürel ilişkilerini geliştirmek ; Macarların Bizans ve Türk –İslam tarihi ile bağlantılı olan dönemleriyle ilgili tarih, sanat tarihi, arkeoloji gibi çeşitli bilim dallarında araştırmalar yapılmasını sağlamak ve desteklemektir. Enstitü, 1917 Eylülünde kapanmasına kadar yaptığı çalışmalarla etkili bir faaliyet gösterdi.

Bu çalışmada İstanbul Macar Enstitüsünün faaliyetleri, Türk ve Macar bilimsel yaşamına olan katkıları, Macar arşiv belgeleri, Macar basını ve diğer Macarca kaynaklara dayanılarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler :

Bilim, Enstitü, Macar, İstanbul, Turan, Türkoloji.

ABSTRACT

Istanbul Hungarian Science Institute was established in Istanbul in 1916. The purpose of the institute was to improve the Turk-Hungarian cultural relations, and support and encourage the research attempts made to conduct studies in different fields of science such as history, art history and archeology of the periods when Hungarians had contacts with Byzantine, and Turk-Islam history. The institute did some important works until its date of closure, 1917.

This study aims to present the activities of Istanbul Hungarian Institute, its contributions to Turk-Hungarian scientific lives based on Hungarian archive documents, Hungarian press and other Hungarian sources.

Key Words :

Science, Institute, Hungarian, Istanbul, Turan, Turcology.

* Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi / Muğla - TÜRKİYE

РЕЗЮМЕ

Научный институт Венгрии был основан в Стамбуле в 1916 году. Цель его основания – укрепить турецко-венгерские культурные связи; способствовать научным исследованиям в таких областях, как история, история искусства и археология периодов, связанных с византийской и турецко-исламской культурой венгерского народа. Данный институт плодотворно работал вплоть до официального закрытия в 1917 году.

В данной статье исследуется деятельность научного института Венгрии в Стамбуле в свете его содействия на научную жизнь турков и венгров, опираясь на архивные материалы Венгрии, венгерскую периодическую печать и издания.

Ключевые слова:

Наука, институт, Венгрия, Стамбул, туран, тюркология.

I. Türk – Macar İlişkileri ve İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün Kuruluşu

Macaristan'da Habsburglara karşı girişilen bağımsızlık mücadelelerinde Macar liderleri II. Ferenc Rákóczi ve daha sonra Lajos Kossuth'un Osmanlı Devletine sığınmasından sonra, Osmanlılar ile Macarlar arasında XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe gelişmeye başlayan iyi ilişkiler, XX. yüzyılın başlarında Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğunun siyasi açıdan kader birliği etmesiyle birlikte güç kazanmaya başladı. Müttefik iki devlet arasında ilişkiler yoğunlaştı.

Bu iyi ilişkiler kültürel alana yansdı. Macaristan'da XIX. yüzyılda bilimsel çevrelerde başlayan araştırmalar iki ülke arasındaki ilişkilere yeni bir yön verdi. Avrupalıların Macarları yüzyıllardır kendi içlerine sindiremeyen tutumları, Slav ve Germenler arasında sıkışmış bulunan Macarların yüzlerini doğuya çevirmelerine neden oldu. XIX. yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan Macar anayurdunu bulmaya yönelik araştırmalar, başka halklarla dil ortaklığı üzerine yapılan incelemeler Turancılık ideolojisinin ilk kez Macaristan'da ortaya çıkmasına neden oldu. 1910 yılında Turan Derneği kuruldu. I. Dünya Savaşı yıllarında dernek, yüzlerce Türk gencinin Macaristan'da eğitim görmesine yardım etti. Türkiye'ye gezi ve araştırma ekipleri gönderdi. Ayrıca kendi kökenlerini araştıran Macarlar, tarihten gelen ilişkiler nedeniyle, Türklerle etnik ve kültürel yakınlığın bir sonucu olarak, Türkolojinin de doğup büyümesini sağladılar. Dünyada ilk defa 1870'de Budapeşte Üniversitesi'nde bir disiplin haline getirilen Macar Türkolojisinin bulguları, Türk aydınları arasında milliyetçilik ve Türkçülük düşüncesinin uyanmasında etkili oldu.¹

Öte yandan bu iyi ilişkilerle birlikte Macar araştırmacıların XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan İstanbul arşiv ve kütüphanelerindeki araştırmaları devam etmekte idi.² Tarihi ilişkiler nedeniyle dikkatler özellikle İstanbul'a dönmüştü. İstanbul arşiv ve kütüphaneleri Macaristan'ın ortaçağ ve Türk dönemi ile ilgili zengin malzemeler içeriyordu. Macar Kralı Mátyás'a ait olan Korvinaların (Corvina) önemli bölümü de İstanbul'da idi.³ Arşiv ve Korvina araştırmaları konusunda ilk adımı arşivci ve tarihçi Lajos Thallóczy (1856-1916)⁴ attı. Thallóczy'nin tavsiyesini takiben, Türk diline olan ustalığını çevirileri ile kanıtlayan, daha önceden araştırma amacıyla Türkiye'ye birçok kez gitmiş olan rahip Imre Karácson (1863-1911), 22 Şubat 1907'de İstanbul arşivlerinde Macar tarihi üzerinde öneme sahip olan tarihi malzemeyi araştırmak için görevlendirildi. 1907 Nisanından 1911 Mayısına dek süren İstanbul ikametgahı sırasında zorluklar pahasına arşivlere ulaşmayı başaran Karácson'un⁵ bir amacı da Türk bilimsel çevreleri ile ilişki kurmaktı.⁶ Tarih-i Osmanî Ercümeni muhabir üyesi olan Karácson, Türk – Macar ilişkileri ile ilgili makaleler yazdı. İlişkilerin derinleştirilmesi yolunda başarılı ve aktif bir şekilde çalıştı. Böylece Karácson'da her şeyden önce Türk – Macar ilişkilerinin araştırılması ile meşgul olacak olan İstanbul'da bir enstitü kurulması düşüncesi belirdi.⁷ O'nun bundan söz eden düşünceleri ve raporları, çalışmalarının başarısı, böyle bir Enstitü'nün kurulmasında rol oynadı. Başbakanlık Şube Müdürü Kunó Klebelsberg (1875-1932), Thallóczy'e yazdığı satırlarda Karácson'un düşünceleri hakkında şu yorumu yapıyordu:⁸

“Gerçekten dürüst bir Macar olan Karácson'a giderek daha çok sempati duyuyorum. İstanbul Macar Enstitüsü'ne ait muhteşem fikri keşke gerçekleşebilse! Uygun bir zamanda bu esasta, Başbakana teklif yapmayı da düşünüyorum.”

Klebelsberg, böyle bir Enstitü'nün ilk yöneticiliğine Karácson'u düşünmekte idi. Fakat Karácson'un 1911 yılındaki trajik ölümüyle arşiv araştırmaları kesildi. Ardından çıkan Balkan Savaşları (1912-1913) ise başlayan çalışmanın devam etmesini daha uzun bir süre geciktirdi. Tekrar istidatlı ve yetkili bir bilgin bulmak gerekiyordu. Karácson'dan sonra Estergon Teoloji Yüksek Okulunda doğu dillerini öğreten Lipot Mosony, (Dangelmayer) (1886-1940) göreve tayin edildi. Mosony, seçimini takiben 1913 ve 1914 yılında Türkçe öğrenerek, 30 Temmuz 1914'de İstanbul'a geldi.⁹ Ildiko Arbanász ve György Csorba'nın “*Magyar Kutatók Az Isztambuli Levél És Könyvtárákban A Masodik Világháború Előtt*” isimli makalelerinde “*dili iyi bilmediği ve tarihçi olmadığı için Türkoloji açısından başarısız bir seçim*” olarak niteledikleri Mosony, Türk – Macar ilişkilerinin gelişmesi için çalıştı. 1915'te Macaristan'da öğrenim gören yaklaşık 150-200 Türk öğrenci için Budapeşte'de ana amacı Macar dilinin öğretimi olan bir kolej ve aynı zamanda bir Türk – Macar Kültür Merkezi

oluşturulmasını tavsiye etmesinden başka, İstanbul'da bir Macar Bilim Enstitüsü'nün kurulmasına da yardım etti. 1916 Ocağında İstanbul'a gelen siyasetçi – yazar Kont Miklos Bánffy mahalli organize görevini kendi başına üstlendi. Mosony Enstitü için uygun bir bina aranması ve kiralanması için çok uğraştı. O, Enstitü'nün idaresinde yer almasını tavsiye etmelerine rağmen, asıl görevlerinden yoksun bırakacağı için bunu kabul etmedi.¹⁰

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (Konstantinapolyi Magyar Tudományos Intezet) 1916 yılında Macar Krallığı Din ve Milli Eğitim Bakanlığının 9764/1916 sayılı kararnamesiyle devlet kurumu olarak kuruldu. Böylece Enstitü, I. Dünya Savaşının silah arkadaşlığı döneminde açılmış oluyordu.¹¹

9764/1916 sayılı kararnamede Macar Din ve Eğitim Bakanı Béla Jankovics İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün amacını “*dünya tarihiyle, özellikle Bizans – Macar ve Türk – Macar ilişkilerinin araştırılması, klasik ve Hıristiyan arkeoloji ile, Bizans ve İslam sanatı tarihiyle; nihayet doğu, ilk başta Türk – Macar karşılaştırmalı dilbilimi ile uğraşan bilginlerin yerel araştırmaların devamı için imkan vermesi, bununla adı geçen bilim dallarının daha etkili gelişimini kurumsal olarak güvence altına almak ve aynı zamanda yurt ilminin, Türk fikri yaşamıyla olan ilişkilerini güçlendirmek*” olarak tanımlamaktadır.¹²

Macar Doğu Kültür Merkezi'nin (Turan Derneği) faaliyet raporunda (bkz. Ek I) “*Asya'da yapılacak bilimsel araştırmalar için gerekli insanların yetiştirilmesini, ve bu kişilerin nitelikli olmasını, böyle kişilerin gönderilmesi ile Macar biliminin gelişebileceğini*” vurgulanırken, “*İstanbul'daki Macar Bilim Enstitüsü'nün de bu amaca doğru atılan bir adım olduğu*” belirtilmektedir.¹³ (bkz. Ek II) İstanbul Macar Bilim Enstitüsü, Turan Derneği tarafından “*Turan halklarını Macaristan üzerinden eğitmeye çalışan*” bir takım Macar enstitüleri ve kuruluşları içinde sayılmaktadır.¹⁴

Enstitü, 1917 Ocağında İstanbul'da bir kiralık apartmanda açıldı. Birçok el yazması ciltten oluşan kütüphanesi vardı. Ayrıca muntazam döşemeyle donatılmıştı.¹⁵

Enstitü'nün ilk müdürü sanat tarihçisi Dr. Antal Hekler, ilk üyeleri ise klasik arkeolog, Ulusal Müze asistanı Zoltán Oroszlan, arkeolog rahip Ferenc Luttor, bizantolog Géza Fehér ve usta mimar Károly Kós idi.¹⁶

Böylece “*I. Dünya Savaşının silah arkadaşlığı*” zamanında açılan bu Enstitü¹⁷, bilimsel dostluğu sağlamak için kaleme sarıldı.

II. İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün Faaliyetleri

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nde Türk ve yabancı tarihçi, arkeolog ve sanat tarihçileri konferanslar verdiler.¹⁸ Enstitü, İstanbul'daki Alman ve

Avusturyalı bilim temsilcileriyle de canlı bir işbirliği gösterdi.¹⁹ Böylelikle yalnız konferansları ile değil, aynı zamanda yayınları ile de uluslararası bilimsel yaşama gösterişli bir biçimde girdi. Enstitünün bildirimleri 1917 yılında Dr. Henrik Glück'ün, *Türk Sanatı*; Antal Hekler'in, *Tanrı İdeali ve Yunan Sanatında Portreler*; J.H. Mordtmann'ın, *Buda'nın 1526 Yılı İşgaline Ek Bilgi* adlı çalışmalar, 1918'de ise Károly Kós'un, *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi* adlı eseri idi.²⁰ Gerek XX. yüzyıl Macar mimarisinde gerekse Macar edebiyatında özel bir yeri olan Károly Kós²¹, bu eserinde bir Bizans ve Osmanlı – Türk şehri olarak İstanbul'u değerlendirmiştir.²² Kós'un kitabına önsöz yazan İstanbul Macar Bilim Enstitüsü Müdürü Antal Hekler, İstanbul hakkında yapılmış olan araştırmaların “çok az ve son derece yetersiz kalan çalışmalar” olduğunu vurgulayarak, “İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün bu büyük eksikliği nispeten gidermeye yardımcı olmak arzusu ile bu küçük kitabı yayımladığını” ifade etmektedir.²³

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün işleyişini Turan dergisinden izlemek mümkündür. Antal Hekler tarafından yönetilen oturumlarda 1918 yılı içinde²⁴ sunulan bildirimler şunlardır:

6 Mart 1918 tarihli oturumda Turan Dergisinde yayımlanan Kont Pál Teleki ve Prof. Eugen Cholnoky'nin “*Turan: Bir Doğal Bölge Adı (Turan ein Landschaftsname Vorgelegt)*” adlı çalışması sunuldu. Ardından yapılan tartışmaya Prof. J.H. Mordtmann, Prof. Giesse, Albay Zambauer, Prof. Lehmann – Haupt, Dr. Babinger ve Mimar Károly Kós katıldılar. 13 Mart 1918 tarihli oturumda Dr. Babinger “*İstanbul'daki Macar Çentikyazı Anıtı*”(das Ungarische Kerbschriftdenkmal von Konstantinopel) adlı bildiri sundu. Bu sunumda Albay Zambauer, Prof. Lehmann – Haupt ve Prof. Mordtmann söz aldılar. Diğer oturumlar gibi Hekler tarafından yönetilen 3 Nisan 1918 tarihli oturumda Hekler, kendi çalışması olan “*Pannonya'nın Sanatı ve Kültürü*” (Pannoniens Kunst und Kultur) adlı bildiri sundu. 10 Nisan 1918 oturumunda Prof. Mordtmann “*İslam Literatüründen Aktarılan Ortaçağ Bizans'ı*” (Über das Mittelalterliche Byzanz in der Überlieferung der Islamischen) üzerine bir konuşma yaptı.²⁵ (bkz. Ek.III) 24 Nisan 1918 tarihli oturumda Prof. C.F. Lehmann – Haupt, Tigranokerta'daki araştırmaları hakkında konuştu. Diğer bilginlerle ilkçağ tarihine ait bazı konular tartışıldı. 1 Mayıs tarihli oturumda Berlin'den Doç. Dr. Paul Maas İstanbul'daki Artemios tapınağı hakkında geniş kapsamlı bir çalışma ortaya koydu. Bu konu tartışıldı. Son sözü istihbarat servisinden Prof. Th. Wiegand aldı. Ve ünlü arkeolog Prof. H. Winnefeld'in ani ölümüne değinerek O'nun bilimsel katkılarından saygıyla söz etti.²⁶ (bkz. Ek.IV)

8 Mayıs 1918 oturumunda oturum başkanı Hekler, Dr. J. Szekfü'nün “*Türk Hakimiyetinin Macaristan'daki Seyri*” (Tableau de la Domination Turque en Hongrie) adlı çalışmasını sundu. Tartışmaya Mordtmann,

Armenag Sakisian ve Zambauer katıldı. Prof. Mordtmann Macaristan'daki Türk dönemi açısından coğrafi araştırmaların önemini vurguladı. Albay Zambauer, Macaristan'daki Türk darphaneleri hakkında, Armenag Sakisian Bey ise Mohaç Savaşı tasviri hakkında bilgi verdi. Bu tasvirde Türklerden kaçan tam donanımlı Macar atlıları görülmekte idi. Hekler de Türk padişahlarının bir ikonografisinin gerekliliğine dikkat çekti. 9 Mayıs tarihli oturumda başkan Hekler, “*Roma İkonografisine Yeni Katkılar*” başlıklı sunumu için, Madrid'in mermer kafasını ve Romalı özel şahsa ait devasa sakallı bir bronz başı getirerek ikonografik olarak tanımlamaya çalıştı. 15 Mayıs oturumunda Prof. J.H. Mordtmann, Arap ve Türk coğrafyacılarının Ortaçağdaki Meyyafarikin tarihi hakkındaki söylediklerini dile getirdi. Evliya Çelebi'deki detaylı tanıma da değinildi. 22 Mayıs oturumunda Prof. E. Unger, Osmanlı Müzesindeki “*kutsama – kurnasını*” anlattı. Rölyef betimlerinin anlamlandırılması tartışmasına Berlin'den Prof. O. Weber, Münih'ten Prof. K. Regling ve başkan Hekler katıldı. 18 Mayıs tarihli oturumda ise Enstitü üyesi Dr. Franz Zsinka Türk – Macar ilişkilerini anlatan kaynaklar hakkında Türkçe yazılmış bir çalışma ortaya koydu. Macar Bilimler Akademisi çatısı altında başlanan Türk arşiv materyallerinin yayınları, ayrıca Repiczky'nin, Vámbéry'nin, Gévay'ın, Thúry'nin ve Karácson'un çalışmaları ilgi gördü.²⁷

Márki Sándor Türk Tarihi ve Macar bilimi arasındaki ilişkileri anlattığı “*Törökseg Története és a Magyar Tudomány*” adlı makalesinde İstanbul Macar Bilim Enstitüsü açılınca Türk tarihini araştırmanın daha kolaylaştığını ifade etmektedir.²⁸ Bununla beraber Enstitüde, kısa işleyişi sırasında Macar Türkologların çalışmadığı bilinmektedir. Macar araştırmacılar bunun nedenini Gyula Németh (1890-1976) bir tarafa bırakılırsa, tarihçi konumundaki araştırmacıların bu sırada olmamasına, dilbilimciler arasında ise uygun adayın bulunamamasına bağlamaktadırlar.²⁹ Önceleri Gyula Németh'in Enstitü'nün bursuna başvurmadığı bilinmesine rağmen, Enstitü'nün Müdürü Antal Hekler'in (1882-1940) Gyula Németh'e yazdığı mektuplar ortaya çıkınca, Németh'in henüz Türkçe Bölümü başkanlıklarına atanmasından önce, Enstitü'nün 1 yıllık bursunu kazandığı ortaya çıktı. Buna göre Hekler, Németh'in atanmasına rağmen, dışarı gönderilmeyi üstleneceğini ümit etmiş, daha sonra ise Enstitü'nün planlanan basım dizisine hem bilimsel, hem de Türklerin sempatisinin kazanılması açısından öneme sahip olan, daha büyük bir Türk dilbilimi çalışması ile başlamasını rica etmişti. 1918 Ağustosunda o zaman henüz Rus savaş esiri olan ve orada Türkçeyi mükemmel bir şekilde öğrenen Lajos Fekete de (1891-1969) bursa başvurdu. Ancak tarihi olaylar hem O'nun hem Macar kültür politikasının amaçlarını imkansız kıldı. Fakat Enstitüde çalışan uzmanlar arasında Ferenc Zsinka (1889-1930) yoğun bir şekilde Türkçe öğrenerek Türk – Macar tarihi araştırmasıyla meşgul olurken, Géza Fehér de (1890-1955) İstanbul Kütüphanelerinin Macarlarla ilgili malzemelerini araştırdı.³⁰

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün yardımıyla pek çok Türk genci de Macaristan'a öğrenim için gitti. 1917 yılında Budapeşte'ye giden ve daha sonra Türk – Macar ilişkilerinin devamı için çaba harcayan seçkin bilim adamı Hamit Zübeyr Koşay da (1898-1984) bunlar arasında idi.³¹

III. İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün Kapanışı

Enstitü Müdürü Antal Hekler'in, Klebelsberg'e yazdığı 29 Nisan 1918 tarihli mektubuna göre, Türk makamlarına Enstitünün işleyişini onaylamaları için başvurduğu, ancak bunun çözüme kavuşmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Büyükelçiliğin bu konudaki o zamana dek olan girişimleri sonuç vermemişti.³² Bu durumu değerlendirirken, savaş dönemi koşullarını ve İstanbul'un işgal altında bulunduğunu göz önüne almak gerekmektedir.

Zira 1918 Eylülünde İtilaf Devletlerinin ultimatomu üzerine Macar araştırmacılar İstanbul'u terk etmeye mecbur kalınca, Enstitü de kapandı.³³ Kütüphanesi bir tekke gözetimine emanet edildi. Mobilyaları ise satıldı.³⁴ Károly Kós'un İstanbul'u anlatan kitabının 1918 Ekiminde Budapeşte'de yayımlanması, I. Dünya Savaşı sonunda Enstitünün ömrünün de tamamlandığını göstermektedir. Kós'un kitabına önsöz yazan Hekler'in şu satırlarında da bunu görmek mümkündür:³⁵

“Bu satırların yayınlanacağı günler, garip bir talih eseri olarak tam da Türk başkentinin yeniden uluslararası bir sorun haline geldiği buhranlı günlere denk düşmekte.”

Klebelsberg 1920 Mayısında Enstitü'nün tekrar açılmasını gündeme getirmesine rağmen, olumsuz ekonomik koşullar nedeniyle bu istek gerçekleşmedi. 1923 yılında Macar Dışişleri, Başbakan István Bethlen'e, Macar Devletinin aralarında İstanbul'da olmak üzere, birçok Avrupa başkentinde daha fazla Enstitü açmasını teklif etti.³⁶ Macar ve dünya Türkolojisinin seçkin siması Gyula Németh'in de 1923'te Napkelet'de yayımlanan *“Törökök és Magyarok”* adlı yazısında yer alan düşünceleri de bu yödedir.

Németh, Enstitü'nün gerekliliği konusunda şöyle demektedir:³⁷

“Türkoloji alanındaki en büyük problem hala düzensizliktir. Nadir araştırmalar yapılıyor. Macaristan Hükümeti İstanbul'da Macar Bilim Enstitüsünü oluşturarak bu problemi çözmeye yardımcı olmak istedi. Bu Enstitünün bir an önce yeniden çalışmaya başlaması tarihle ilgili bütün bilim dalları için yararlı olacaktır.”

Ancak bundan sonra 1927 yılında da Macaristan'ın kültür politikasına ait bir tahlilde *“İstanbul'daki Enstitünün yeniden düzenlenmesi ve açılmasının Macar tarih bilimi, dilbilimi, ayrıca Enstitünün tüzüğünde*

tespit edilen diğer amaçlar bakımından zorunlu ve Turan halklarının manevi işbirliği bakımından da cazip” olduğu vurgulanmasına rağmen, Macaristan’ın mali sorunları bunun gerçekleştirilmesini engelledi.³⁸

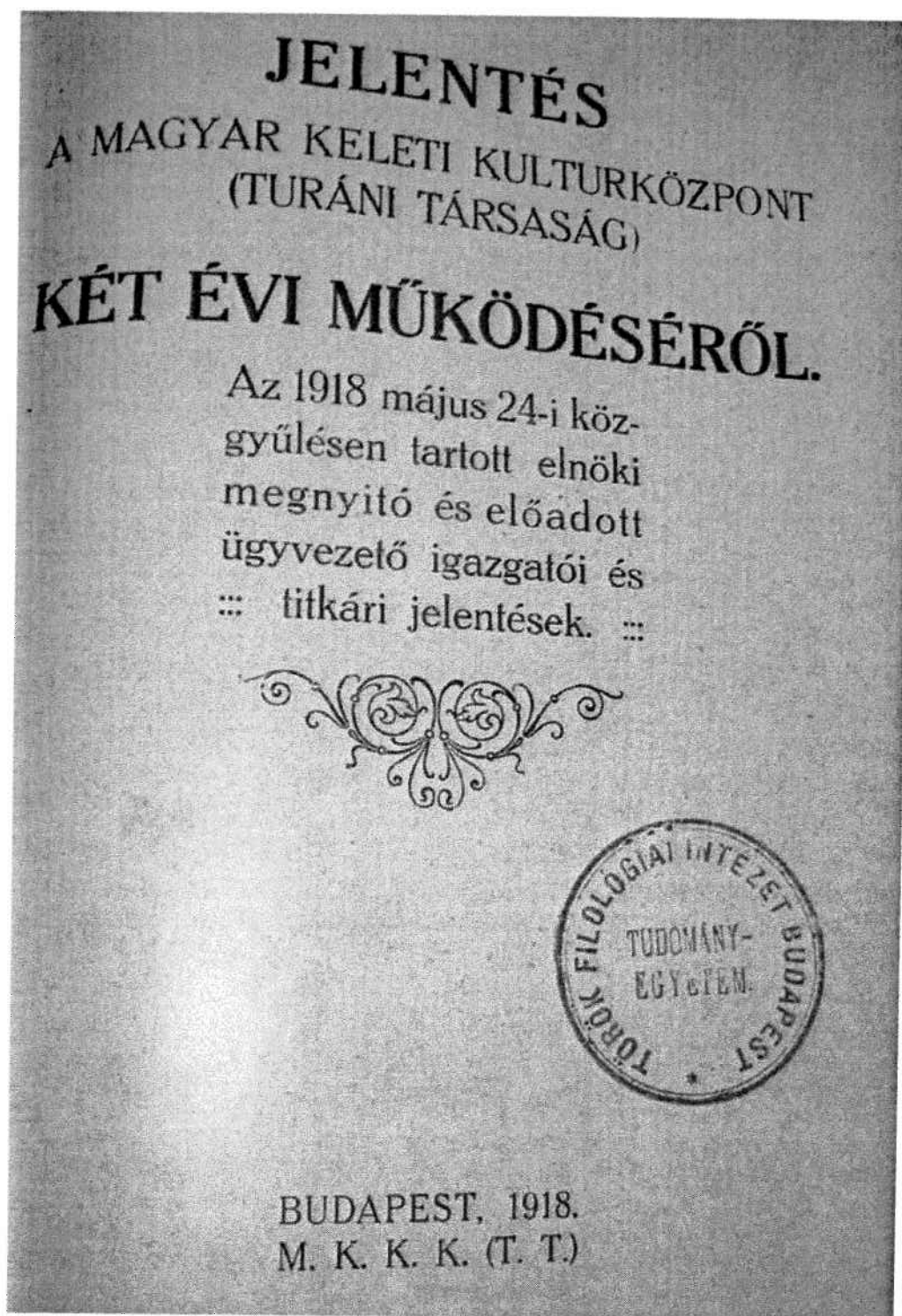
Sonuç

XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına doğru gittikçe gelişmeye başlayan Türk-Macar ilişkileri çerçevesinde İstanbul’da 1916 yılında Macar Bilim Enstitüsü kuruldu. Amacı Türk – Macar kültürel ilişkilerini geliştirmek, Macar tarihinin Türk – İslam ve Bizans tarihiyle bağlantılı dönemleriyle ilgili tarih ve ona yardımcı bilim dallarında araştırmalar yapmak, araştırmacıları desteklemektir. Ayrıca XIX. yüzyıl sonlarında başlayan, Macar araştırmaların İstanbul arşiv ve kütüphanelerine yönelik araştırmalarına yerel bir ortam sağlamaktır.

1917 yılının Ocak ayında çalışmaya başlayan Enstitü I. Dünya Savaşı koşulları içinde kısa ömrüne rağmen, sürdürdüğü konferansları ve ortaya koyduğu eserleri ile Macar bilim yaşamına olduğu kadar, Türk bilim yaşamına da katkıda bulundu. Macarlar açısından, İstanbul’daki arşiv araştırmaları için gerekli bir ortam hazırladı. Pek çok Türk öğrenciyi destekleyerek Macaristan’da eğitim görmelerini sağladı. Bu öğrenciler yeni Türkiye’nin kuruluşu sırasında Türk düşünsel yaşamının hazırlayıcısı oldular.

İstanbul Macar Bilim Enstitüsü 1918 yılında, I. Dünya Savaşının bitiminde kapandı. Ancak işleyişi sırasında gösterdiği faydalar nedeniyle Macar resmi ve bilimsel çevrelerinde tekrar açılması gündeme gelmesine rağmen, Macaristan’ın ekonomik durumu nedeniyle gerçekleşmedi.

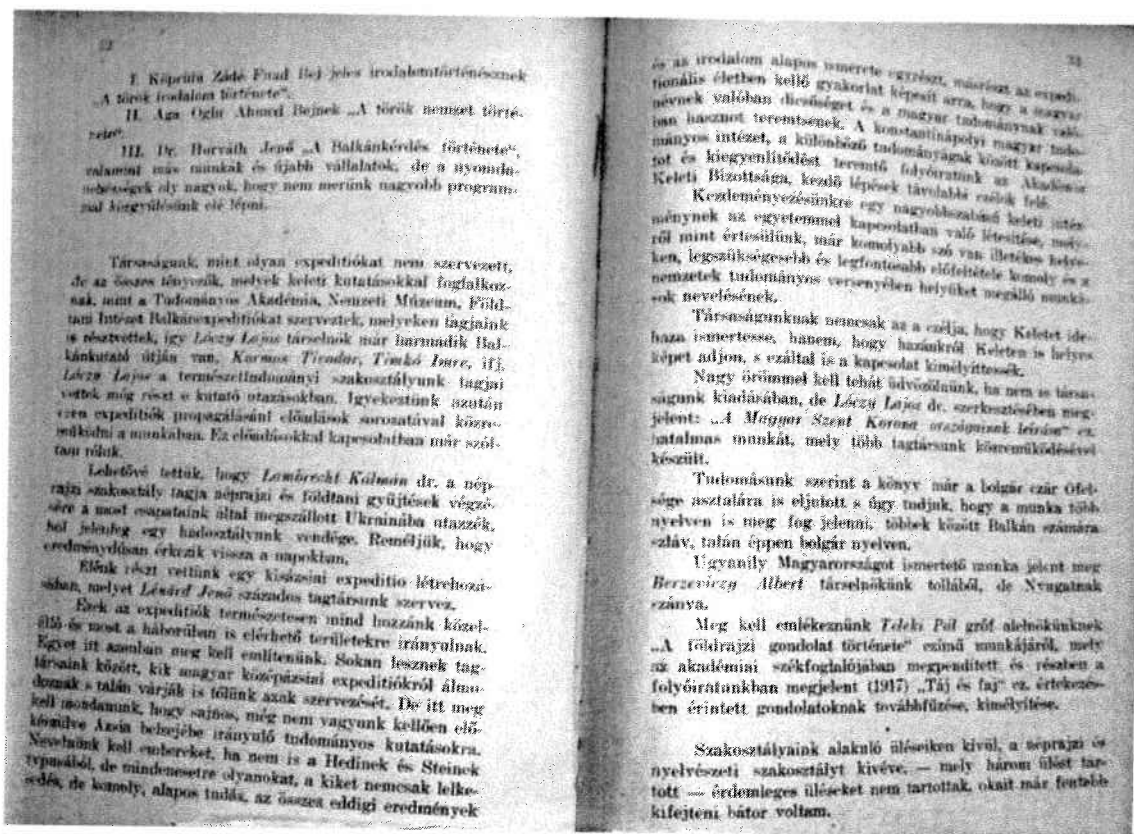
EKLER

EK.I

Macar Doğu Kültür Merkezi'nin (Turan Derneği) iki yıllık çalışması hakkında bilgi veren raporun ana sayfası.

Jelentés A Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) Két Évi Működéséről. Budapest, 1918.

EK.II

Macar Doğu Kültür Merkezi'nin iki yıllık çalışması hakkında bilgilendirici raporunda İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nden bahseden kısım.

Jelentés A Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) Két Évi Működéséről. Budapest, 1918, s.33.

A KONSTANTINAPOLYI MAGYAR
TUDOMÁNYOS INTÉZET KÖZLEMÉNYEI.
MITTEILUNGEN DES UNGARISCHEN
WISSENSCHAFTLICHEN INSTITUTS
IN KONSTANTINOPEL.

Sitzung vom 6. März 1918.

Den Vorsitz führte Direktor Hekler. Es wurde die in der Zeitschrift *Turán* erschienene Abhandlung des Grafen Paul Teleki und Prof. Eugen Cholnoky: *Turan ein Landschaftsname* vorgelegt. An der darauf folgenden Diskussion haben sich Prof. J. H. Mordtmann, Prof. Giese, Oberst Zambauer, Prof. Lehmann-Haupt, Dr. Babinger und Architekt Karl Kós beteiligt.

Sitzung vom 13. März 1918.

Den Vorsitz führte Direktor Hekler. Dr. Babinger besprach das ungarische Kerbschriftdenkmal von Konstantinopel (vgl. Keleti Szemle 1913 und Ungarische Rundschau III (1914) Heft 1). Zu dem Vortrag haben Oberst Zambauer, Prof. Lehmann-Haupt und Prof. Mordtmann das Wort ergriffen. Letzterer verwies auf eine Abbildung des Eltschi-Hans in der Publikation von de Curtis.

Sitzung vom 3. April 1918.

Den Vorsitz führte Direktor Hekler, der seine Arbeit über *Pannoniens Kunst und Kultur* vorlegte. Der Vortrag wird demnächst in ausführlicher Form erscheinen.

Sitzung vom 10. April 1918.

Den Vorsitz führte Direktor Hekler. Prof. Mordtmann sprach über das mittelalterliche Byzanz in der Überlieferung der islamischen Literatur.

Ausgehend von den *Πατρια Κωνσταντινουπόλεως*, deren Textgeschichte er auf Grundlage der neueren Forschungen (namentlich

EK.III

Turan Dergisinin Almanca yayımlanan nüshasında İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün çalışmalarından söz eden yazı.

Turán, Aprilis 1918, 4.szám, s.231.

A KONSTANTINAPOLYI MAGYAR
TUDOMÁNYOS INTÉZET KÖZLEMÉNYEI.
MITTEILUNGEN DES UNGARISCHEN
WISSENSCHAFTLICHEN INSTITUTS
IN KONSTANTINOPEL.

Sitzung vom 21. April 1918.

Den Vorsitz führte Direktor A. Hekler. Prof. C. F. Lehmann-Haupt sprach über seine Forschungen in Tigranokerta. (Vgl. Armenien einst und jetzt Bd. I. S. 380 ff.) Zu dem Vortrage bemerkte Prof. Unger, dass das Naramsinrelief des Ottomanischen Museums (King: A history of Sumer and Akkad p. 245 Fig. 59) nach verlässlichen Fundangaben aus Mia Farikin stammt. Die scheinbar bartige Reiterfigur des Sassanidenreliefs von Boschat (Armenien S. 420) kann nur Ardascher I. oder Sapur II. darstellen. Prof. J. H. Mordtmann wies darauf, dass die topographische Lage von Tigranokerta bereits von Moltke in seinen Reisebriefen aus der Türkei richtig festgestellt werde.

Sitzung vom 1. Mai 1918.

Den Vorsitz führte Direktor A. Hekler. Privatdozent Dr. Paul Maas (Berlin) legt eine grossere Arbeit vor über den Artemioskult in Konstantinopel.

Das von cand. phil. Karl Lehmann ans Licht gezogene Artemiosrelief (vgl. den nächsten Vortrag) lenkt die Aufmerksamkeit auf die 1909 von Papadopulos-Kerameus (Varia graeca sacra) herausgegebenen „Wunder des hl. Artemios“, einen mittelgriechischen Text, der für Volkskunde, Kunst- und Medizingeschichte, Topographie von Konstantinopel und Volkssprache des VII. Jahr-

EK.IV

Turan Dergisinin Almanca yayımlanan nüshasında İstanbul Macar Bilim Enstitüsü'nün çalışmalarından söz eden yazı.

Turán, Június- Szeptember, 1918, 4.szám, s.391.

NOTLAR

- ¹ Melek Çolak, “19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başlarında Türk – Macar Yakınlaşması”, **Toplumsal Tarih**, Cilt:15, Sayı:89, Mayıs 2001, s.4-10.
- ² Ildiko Arbanász, György Csorba, “Magyar Kutatók Az Isztambuli Levél És Könyvtárakban A Második Világháború Előtt”, **A Kísérlet Folytatódik 2**, II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Dunaszerdahely 2005, s.7-33.
- ³ Zoltán Magyary, **A Külföldi Magyar Tudományos Intezetek és Egyéb Tudományos Kapcsolataink**, Budapest 1927, s.2.
- ⁴ Ildiko Arbanász, György Csorba, **a.g.m.**, s.13.
- ⁵ **a.g.m.**, s.26-29.
- ⁶ Naciye Güngörmüş, “Hungarológia Törökországban”, Congressus Oktavus Internationalis Fenno-Ugristaum Jyväskylä 10.-15.8.1995, Moderatores Jvaskylä 1995, Hungarologische Beiträge; Jyväskylä, 1995, 4. sayı, s.23.
- ⁷ Naciye Güngörmüş, **a.g.m.**, s.23-24; Arbanász, **a.g.m.**, s.30.
- ⁸ Arbanász, s.30-31.
- ⁹ Arbanász, s.31-32.
- ¹⁰ Arbanász, s.32-33.
- ¹¹ Magyary, s.4.
- ¹² Arbanász, s.34; Güngörmüş, **a.g.m.**, s.24; Magyary, s.4.
- ¹³ **Jelentés A Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) Két Évi Működéséről. Az 1918 Május 24-i közgyűlésen tartott elnöki megnyitó és előadott ügyvezető igazgatói és titkári jelentések**, Budapest 1918-, s.32-33.
- ¹⁴ **MOL (Magyar Országos Levéltár: Macar Milli Arşivi): K 28, 412. tétel, Die Finnisch – Ugrischen Völker und die turanische Bewegung, Tortu – Dorpat, 1924, s.13.**
- ¹⁵ Magyary, s.4.
- ¹⁶ **a.g.e.**, s.4.
- ¹⁷ **a.g.e.**, s.4
- ¹⁸ Arbanász, s.35.
- ¹⁹ Magyary, s.4.
- ²⁰ Güngörmüş, s.24; Magyary, s.4. Zoltán Magyary yukarıda adı geçen eserlerden başka, Gyula Moravcsik’in “*Szent László’nun kızı ve Bizans kilisesi*” ile ilgili bir eserinden söz etmektedir.
- ²¹ Edit Tasnádi, “*Macar Mimar Yazar Károly Kós’un Gözüyle İstanbul*”, **Türk Kültürü**, Sayı:375, Temmuz 1994, s.421.
- Temeşvar’da dünyaya gelen, Erdel’de büyüyen Kós, 1907 yılında Budapeşte’de mimarlık diploması aldı. Başarılı çalışmalarından sonra 1917-1918 yıllarında devlet bursu ile İstanbul’da Bizans ve Osmanlı mimarlığı, bayındırlığı alanında incelemelerini sürdürdü. Kós’un 1932 tarihli “*Koca Mimar Sinan*” başlıklı yazısı da bulunmaktadır.
- ²² Károly Kós, **İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi**, Çeviren: Naciye Güngörmüş, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1995, s.1-144.
- ²³ Károly Kós, **a.g.e.**, s.IX.
- ²⁴ “*A Konstantinapolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei*”, **Turán**, Aprilis 4. szám, 1918, s.231; “*A Konstantinapolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei*”, **Turán**, Június – Szeptember, 1918, 6-7. szám., s.391-395.

²⁵ “A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei”, **Turán**, Április 1918, 4. szám, s.231.

²⁶ “A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei”, **Turán**, Június – Szeptember 1918, 6-7. szám., s.391-393.

²⁷ “A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei”, **Turán**, Június – Szeptember, 1918, 6-7. szám., s.393-395.

²⁸ Márki Sándor, “Törökseg Története és a Magyar Tudomány”, **Turán**, 1918 Október, 8.szám., s.463.

²⁹ Arbanász, s.34.

³⁰ **a.g.m.**, s.34-35.

³¹ Güngörmüş, “Hungarológia Törökországban.”, s.24-26; Naciye Güngörmüş, “Magyar Tudósok Szerepe a Török Nyelvújítási Mozgalomban”, **Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus**, Szeged 1991, Augusztus 12-16, s.1299.

Hamit Zübeyr Koşay, 1923'te Macaristan'da üniversite öğrenimini tamamladı. Daha sonra Zoltán Gombocz ve Gyula Németh'in öğrencisi olarak Budapeşte Üniversitesinde doktora yaptı. 1925 yılında Türkiye'ye döndü. Bálint Hóman, Géza Fehér, Béla Kossányi, Ármin Vámbéry, Gertrúd Palotay, Károly Czeglédy'nin eserlerini tanıttı. Türkçeye tercüme etti. Macar bağlantılı makaleler yazdı. Birçok Macar bilginin Türkiye'ye davet edilmesinde rolü oldu. Atatürk'ün manevi kurmaylarından olan Milli Müzeler Genel Müdürü Koşay, Türk Dil Kurumu'nda László Rásonyi'yi konferans vermesi için 1934'te Türkiye'ye davet etti. Konferansın başarısı uzun yıllar Rásonyi'nin kaderini belirledi. Rásonyi'nin “*Türk – Macar Temasları*” adlı konferansı, daima yabancı Türkologlar, özellikle Macar dilciler, tarihçiler ve doğu araştırmacılarının çalışmasını takip eden Atatürk'ün de hoşuna gitti. Rásonyi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Hungaroloji Enstitüsü'nü kurmak için 1935'te Atatürk tarafından Ankara'ya davet edildi.

³² Arbanász, s.35.

³³ **a.g.m.**, s.35.

³⁴ Magyary, s.4.

³⁵ Károly Kós, **İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi**, Çeviren: Naciye Güngörmüş, s.IX.

³⁶ Arbanász, s.35.

³⁷ Gyula Németh, “*Törökök és Magyarok*”, **Törökök és Magyarok I Régi Törökök**, Budapest 1990, s.24 (176).

³⁸ Arbanász, s.35-36.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

MOL (Magyar Országos Levéltár: Macar Milli Arşivi): K 28, 412. tétel; Die Finnisch – Ugrischen Völker und die Turanische Bewegung, Tortu-Dorpat 1924, s.1-14.

II. Kitap ve Makaleler

“A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei”, **Turán**, Június – Szeptember, 1918, 6-7. szám., s.391-395.

“A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei”, **Turán**, Április 4. szám, 1918, s.231

ARBANÁSZ, Ildiko, György Csorba, “Magyar Kutatók Az Isztambuli Levél És Könyvtárakban A Második Világháború Előtt”, **A Kísérlet Folytatódik 2**, II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia, Dunaszerdahely 2005, s.7-46.

ÇOLAK, Melek; “19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başlarında Türk – Macar Yakınlaşması”, **Toplumsal Tarih**, Cilt:15, Sayı:89, Mayıs 2001, s.4-10.

GÜNGÖRMÜŞ, Naciye; “Hungarológia Törökországban”, **Congressus Oktavus Internationalis Fenno-Ugristaum Jyväskylä 10.-15.8.1995 Moderatores Jyväskylä 1995**, Hungarologische Beiträge; Jyväskylä, 1995, 4. sayı, s.23-34.

GÜNGÖRMÜŞ, Naciye; “Magyar Tudósok Szerepe a Török Nyelvújítási Mozgalomban”, **Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus**, Szeged 1991, Augusztus 12-16, s.1295-1301.

Jelentés A Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) Két Évi Működéséről. Az 1918 Május 24-i közgyűlésen tartott elnöki megnyitó és előadott ügyvezető igazgatói és titkári jelentések, Budapest 1918-, s.1-35.

KÓS, Károly; **İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi**, Çeviren: Naciye Güngörmüş, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 1.Baskı, Ankara, 1995.

MAGYARY, Zoltán, **A Külföldi Magyar Tudományos Intezetek és Egyéb Tudományos Kapcsolataink**, Budapest 1927.

NÉMETH, Gyula; “Törökök és Magyarok”, **Törökök és Magyarok I Régi Törökök**, Budapest 1990, s.24-26 (176-178).

SÁNDOR, Márki; “Törökseg Története és a Magyar Tudomány”, **Turán**, 1918, Október, 8.szám., s.461-471.

TASNADI, Edit; “Macar Mimar Yazar Károly Kós'un Gözüyle İstanbul”, **Türk Kültürü**, Sayı:375, Temmuz 1994, s.421-423.